

original scientific paper
prejeto: 2003-04-08

UDK 1(091) Vico G.:801.73

ZGODOVINA V BESEDAH. POJEM FILOLOGIJE V VICOVI FILOZOFIJI

Jan BEDNARIK

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 18
e-mail: jan.bednarich@zrs-kp.si

IZVLEČEK

Filozofija Giambattiste Vica (1688-1744) je v marsikaterem pogledu zanimiva tudi za današnje humanistične znanosti. Pri poskusu opredelitve temeljnih razsežnosti prebivanja se mislec spopade z vprašanjem zgodovine kot smiselnega obzorja človeškega delovanja. Ob ohranitvi teološkega prvenstva božje previdnosti se premočno prerine na površje novoveška podoba človeka kot stvarnika lastne usode. Izrazne oblike zgodovinskosti so zapisane miševanju in spreminjanju. "Filološka" znanost pa nudi sredstvo za prirejanje le-teh takim kulturnim prvinam, kakršne so značilne za posamezne kulture sveta. Enota in množstvo se spogledujeta: razlike temeljijo na globlji enotnosti človekovega duha. Filološka analiza s tem spodbija domnevo o tujstvu kulturnih okrožij in gradi medkulturne mostove, ki povezujejo najbolj oddaljene predele sveta.

Ključne besede: filozofija, filologija, hermenevtika, jezik, metafizika

LA STORIA NARRATA IN PAROLE. IL CONCETTO DI FILOGIA NELLA FILOSOFIA DEL VICO

SINTESI

La filosofia di Giambattista Vico (1688-1744) non è priva di interesse, sotto diversi aspetti, anche per le odierne scienze umanistiche. Nel tentativo di definire le dimensioni fondamentali dell'esistenza umana, il filosofo affronta il tema della storia come orizzonte delle attività dell'uomo. Accanto al mantenimento del primato teologico della provvidenza divina emerge potentemente la figura dell'uomo della modernità, creatore del proprio destino. Le espressioni della storicità sono destinate a svanire e a trasformarsi. La scienza "filologica" viene usata come mezzo per raccogliere e avvicinare agli elementi culturali caratteristici di ogni singola cultura. L'unità e la molteplicità si contemplano: le diversità si basano sulla profonda uniformità dell'ingegno umano. L'analisi filologica confuta l'ipotesi della lontananza degli ambiti culturali e costruisce ponti tra culture diverse, mettendo in contatto i luoghi più remoti del mondo.

Parole chiave: filosofia, filologia, ermeneutica, lingua, metafisica

UVOD

Obravnavava vprašanja jezika se v vseh treh izdelavah Nove znanosti, še posebej v tretji iz leta 1744, izkaže za tako sredinsko in bistveno poglavje, da ga Giovanni Battista Vico, italijanski filozof, označi kot "ključ" svojega dela. Veščina filološkega razumevanja se ne omejuje na obravnavo lingvističnih vprašanj, temveč se ukvarja z različnimi področji človekovega delovanja in ustvarjanja. S tem utira pot k razumevanju treh osnovnih jezikovnih sestavov, v katerih se izraža razvoj človeške zgodovine. Predmet filološke raziskave pravzaprav ni več jezik, marveč raznolika govornica sveta. Njena zgradba ni niti subjektivna niti objektivna, ampak je intersubjektivna, saj se izoblikuje v stiku z drugostjo in z znamenji časa.

Kljub nekakšni načelni kronološki ločnici, v kateri se zrcali narek božje previdnosti, se jeziki pojavljajo hkrati in tonejo v zgodovino, naplavine besed pa se vračajo in preoblikujejo obzorja zavesti. Igra plime in oseke ima svoje zakonitosti. Svetovi človeške zgodovine slonijo na enotni genezi mišljenja, ki se kot izkustvo nepremostljive razlike sveta povsod pojavlja, obenem pa omogoča različne oblike prisvajanja bivajočega in smisla le-tega. Večni idejni slovar ponazarja enotnost v množstvu, ki se ji novoveška misel ne more odreči. Filološka analiza s tem spodbija domnevo o tujstvu kulturnih okrožij in gradi medkulturne mostove, ki povezujejo najbolj oddaljene predele sveta.

PREGLED DOSEDANJIH OBJAV

Ker bi bil pregled pomembnejših dosedanjih objav o navedeni temi preobsežen, se zdi bolj umestna smiselna ornejitev orisa sodobnejših spisov, ki se ukvarjajo z vprašanjem Vicovega razumevanja filologije. Pri tem je potrebno upoštevati širše okrožje vprašanja jezika v Vicovi filozofiji. Vicovo pojmovanje jezika je namreč dejavno vplivalo na italijansko filozofijo že v času romantike. Klasično obdobje interpretacije Vicovega dela doseže svoj vrh z Benedettom Crocejem, literarnim kritikom, in z Zgodovino italijanske književnosti literarnega zgodovinarja Federica De Sanctisa. Nova znanost je v teh nazorih prikazana kot "veličastna sinteza, ki povzema preteklost in razpira svet bodočnosti" (De Sanctis, 1870). Z Vicom so se poleg skoraj vseh pomembnejših predstavnikov italijanskega povojnega humanizma (med katerimi so najbolj znana imena: Eugenio Garin, Nicola Corsano, Pietro Piovani, Enzo Paci, Pietro Rossi in Nicola Badaloni) ukvarjali tudi znani sodobni filozofi, kot so Gadamer, Lukács, Berlin, Horkheimer in Apel.

Jasen pregled sodobnejših objav ponuja delo Nicole Badalonija *Introduzione a Vico* (Badaloni, 1984), iz katerega so povzete nekatere izmed sledečih oznak. Za razliko od Croceja, ki je pomen Vicove teorije jezika povezoval predvsem z odlikovano obliko lepote, kakršna se uresniči v pesniški besedi, Antonino Pagliaro

poudarja, da je Vico v marsikaterem pogledu prehitel de Saussura, saj je umestil svoje filološko snovanje na področje "lingvistike govora" (Pagliaro, 1961). Pri tem je ovrednotil posebno obliko izomorfizma, ki povezuje zgodovinsko in psihološko resnico. Erich Auerbach, ki je že v polpreteklem času objavil posebno študijo o Vicovi filologiji (Auerbach, 1956), raziskuje povezavo med romantičnim pojmom "narodnega duha", kakršnega poznamo pri Herderju, in pravno ter racionalno obliko razumevanja soglasja oziroma t.i. *sensus communis* (Auerbach, 1968). Gadamer se je v hermenevitičnem okolju posvetil obravnavi tega sklopa (Gadamer, 1960). Podobno hermenevitično razumevanje Vicove "filologije" zasledimo pri Apelu (Apel, 1975). Tullio De Mauro se ukvarja s takimi leksikalnimi in semantičnimi sredstvi, ki jih vsebujejo osnovne jezikovne oblike in ki jih zasledimo tudi v Novi znanosti. Pri tem izstopa pojem posamičnosti, in sicer kot podlage slovnicega in skladskega telesa jezikov, ki ga sestavljajo skoraj neskončne podrobnosti (De Mauro, 1968). Badaloni se spogleduje s teorijo generativnosti jezikovnih sestavov, ki jo je izdelal Noam Chomsky. Osnovni akterji Vicovega družbenega sveta niso vnaprej določeni predmeti, marveč generativne ideje, ki z jezikovnimi kombinacijami in transformacijami nenehno preoblikujejo obzorja človeškega razumevanja, bodisi v subjektivnem bodisi v objektivnem pogledu (Badaloni, 1984). Giovanni Cantelli se osredotoča na pojem domišljije in na Vicovo oblikovanje domišljijskega jezika. Pri tem ugotavlja, da svet, ki se prvič razpre človeškemu izkustvu, tako kot ga prikazuje Vico, ni svet mrtvih predmetov, marveč svet simbolov, ki izražajo sami sebe in sporočajo raznovrstne pomene (Cantelli, 1986). Sprašuje se, kaj se bo s prihodom sekularizacije in novega, odčaranega sveta, v katerem ni več prostora za sveto, zgodilo s tem domišljijiskim svetom. Mitična pripoved se namreč počasi, a vztrajno umika indiferentni enotnosti pojmov. Ta enotnost postane določilo filološke znanosti. Mario Papini obravnava krožno posredovanje zgodovinskega dogajanja, ki je značilno za Vicovo teorijo zgodovine. Paradoks nesposobnosti sporazumevanja med kulturami, ki so si tako zgodovinsko kot prostorsko zelo oddaljene, rešuje s pomočjo "metafizične" perspektive, s katero vzpostavlja enotnost med razlikami v množstvu (Papini, 1984). Poleg tega isti pisec razvija tudi samosvojo teorijo etimološkega raziskovanja, ki temelji na nadomestitvi klasičnega koncepta drevesa znanosti (*arbor scientiae*) s pojmom drevesa človeškega jezika (*arbor humanae linguae*). Ernesto Grassi postavlja Vico v okvir kulturne tradicije Salutatija, Landina, Poliziana in Pica della Mirandola. V tej kulturni tradiciji je bila retorična veščina predvsem oblika raziskovanja resnice, ne pa sredstvo prepričevanja (Grassi, 1980; 1990). Mooney izhaja iz izkustva govornišva in poudarja pomen govornišva in filologije pri združevanju razumskih oblik mišljenja z domišljijo. Jezik ni le sredstvo komunikacije,

marveč ena najintimnejših vezi, ki povezujejo družbeno tkivo. Vicovo razumevanje zgodovine je speljano skozi logiko retoričnih tropov, skozi metafore, metonimije, sinekdohe in ironije (Mooney, 1985). Razvejani univerzum pomenov, ki se nikoli ne umiri in se stalno spreminja, ostaja celota, dokler njegovi prebivalci še vedno delijo podobne občutke. Če pa se temeljni smisel stvari zaobrne, tako da boj za javno soglasje postane samovladje zasebnih mnenj, tudi struktura postane šibkejša in se celo razpusti. V novejšem času sta zanimivi in v marsikaterem pogledu tudi antitetični interpretaciji Vicovega pojmovanja jezika razvila Donald Verene (Verene, 1984) in Jürgen Trabant (Trabant, 1996). Verenova interpretacija je utemeljena na pojmu domišljije, Trabantova pa je zasnovana semiološko in uvaja pojem sematogeneze. Z vprašanjem jezika pri Vicu se ukvarjajo tudi nekoliko manj znani avtorji. Med njimi so Antonio Battistini (Battistini, 1975; 1984), Emanuele Di Luzio (Di Luzio, 1983), Giacomo Nencioni (Nencioni, 1984), Filippo Agrimi (Agrimi, 1984), Donatella Di Cesare (Di Cesare, 1986; 1992), Giuseppe Modica (Modica, 1986; 1995), Enanuela Di Magno (Di Magno, 1992) in drugi. V slovenščini je krajšo študijo o vprašanju jezika v Vicovi filozofiji objavil pisec teh vrstic (Bednarik, 2002).

MATERIALI IN METODE

Pri obravnavi tematskega sklopa je bilo uporabljeno skoraj izključno tekstovno gradivo, z izjemo slike (*dipintura*), ki jo Vico postavlja na začetek Nove znanosti. Viri in bibliografija so posebej navedeni v poglavju o literaturi. Pri interpretaciji besedila ima prednost hermenevtično-fenomenološka metoda.

REZULTATI

Poskus interpretacije Vicovega pojma filologije dokazuje, da z razumevanjem ontološke povezave med jezikovnostjo in zgodovino Vicova "nova znanost" raziskuje zgodovinsko uresničevanje ejdetskih struktur zavesti. Te strukture se znotraj posameznih kulturnih okrožij sicer pojavljajo v različnih oblikah, vendar ohranjajo določene arhetipske podobnosti. Jezikovnost pogojuje oblikovanje političnih, kulturnih, moralnih, pravnih, simbolnoumetniških in celo znanstvenoanalitičnih okrožij. Človek kot bitje govornice zasnavlja svet svojih pomenov tako v individualnem kot v družbenem smislu. Prvenstvena vloga jezikovnega izkustva je svetovornost ali razpiranje sveta, obenem pa ravno prisotnost proizvedenih družbenih stvarnosti začenja čedalje bolj odmerjati prostor jezikovnega izražanja. V tem pogledu se lahko Vico prišteva med predhodnike nekaterih sodobnih antropoloških tem. Pri tem ostaja obzorje Vicovega razmišljanja še vedno metafizično: smisel zgodovine, ki se skozi filologijo razgrne v zgodbi jezika, se sprevrne v zgodovino smisla.

RAZPRAVA

Pri Vicu ni najti kake dovršene teorije jezika, ki bi bila od širšega metafizičnega ozadja njegove misli natančno razmejena. Vicovo razumevanje filologije, kakršno se razgrne v sliki, ki stoji na začetku *Nove znanosti (Dipintura)*, je umeščeno v sklop interpretacije človeške stvarnosti in njenega zgodovinskega spreminjanja. Jezik ima namreč pri Vicu trojno vlogo: prvič, retorika kot znanost in večina razpravljanja je model spoznavanja v družboslovnih znanostih oziroma model filološkega spoznavanja v širšem smislu, ki se uveljavlja tako v gnoseološkem (verjetnost v nasprotju z matematično gotovostjo) kot v metodoškem smislu; drugič, razvoj jezika je eden od pomembnejših vsebin *Nove znanosti*, še posebej v metodoškem oziru; tretjič, prvine filološke analize je mogoče razširiti na vse oblike družbenega sobivanja, ki jih je mogoče obravnavati po analogiji z jezikom, od književnosti preko prava pa do religije (Miščević, 1981, 150-151). Jasno je, da bo v nadaljevanju pričujočega sestavka mogoče nakazati le nekaj vidikov tega samosvojega prepleta.

Seveda je sleherni poskus proučevanja Vicovih pogledov na bistvo jezika nekako prisiljen, da se vsaj na skrito spogleduje, če ne že naravnost odkrito sooči z metafizično zasnovo Vicovega razumevanja zgodovinske in prave zgodovinskega toka. Sam filozof namreč v svoji Avtobiografiji opozarja bralca: "Iskal sem način, kako uskladiti najboljšo filozofijo, kakršna je platonška, ko se podreja krščanski veri, s filologijo, ki bi prinesla znanstveno nujnost v svoji dve stroki, v dvoje svojih zgodovin, v zgodovino jezikov in v zgodovino stvari." Pa vendar težava ne tiči samo v tem.

Pravo hermenevtično težavo predstavlja šele tista nadvse osupljiva preprostost, ki se skriva pod lupino zapletenih fantazmagorij *Nove znanosti* in predstavlja preizkusni kamen posrečenega razumevanja te obširne sume novoveške zavesti, osnutka nastajajočih zgodovinskih ved, prepredenega s tradicijo italijanskega humanizma. Foucault je izjavil, da je "življenje jezika v klasični dobi obenem kraljevsko in skromno" (Foucault, 1966, 93). Ta misel se odlično ujema z obliko Vicovega raziskovanja. Prav takšno je namreč odkritje, ki je Vico stalo, kakor sam pravi, petindvajset let neutrudnega in težavnega raziskovanja: "Prva ajdovska ljudstva (...) so spregovorila v pesniških znakih" (Vico, 1744, § 34). V prvem natisu *Nove znanosti* se to mesto glasi: "Tako smo našli, da so bili pesniški znaki elementi jezikov, ki so jih govorila prva ajdovska ljudstva" (Vico, 1725, § 261). Zgodovina jezika se začneja z ugotovitvijo, da so bili prvi pogani po naravi pesniki, ki so se izražali s pesniškimi znamenji. Na podobne uvide sicer naletimo pri Hamannu, Herederju in Rousseauju in pri drugih razsvetljencih. Pomen odkritja pa je vsekakor zapečaten z nedvoumno jasnostjo ("To odkritje, ki je glavni ključ te vede, nas je stalo trmastega iskanja v času domala vsega našega pisa-

teljevanja", Vico, 1744, § 34) in se zrcali v podobi, ki se ji mislec posveča na začetku Nove znanosti.

Svetlobni žarek, ki se iz srca metafizike razliva na Homerjevo soho (Vico, 1744, § 2) in ožarja svet predmetov, omogoča "razjasnitev počel jezikov in črk, ki si jo je doslej filologija do onemoglosti prizadevala najti" (Vico, 1744, § 33). Predmet *Nove znanosti* ni zgodovina izvoljenega ljudstva, marveč seme človeškosti, ki je samo od sebe (*iuxta propria principia*) vzkliko na nerodoviti zemlji poganskega brezboštva. Kljub vsej skrbi, ki jo namenja obvarovanju krščanske podobe sveta, se tehtnica Vicovega raziskovanja odločno prevesi na stran poganstva. Ajdovsko človeštvo je potomstvo Noetovih sinov. Po vesoljnem potopu se narava ajdov, ki je še hranila odtis božjega stvarjenja, sprevrže v živalsko naravo (*natura di bestioni*). Ljudje postanejo giganti, ajdi. Spet si morajo izboriti tisto človeško naravo, ki so jo nekoč izgubili. Filološka znanost, podprta s filozofskim razumevanjem, nam razgrne zgodovino človeštva od njenih nejasnih starodavnih začetkov do novejših obdobj. Zgodovina pa je podobna gozdu (*selva*), goščavi, v kateri lahko vselej izgubimo pravo pot. Filologija je dober vodnik samo takrat, ko jo znamo primerno uporabljati. Čeprav se pri ovrednotenju krščanske previdnosti in pri iskanju tvornih zgodovinskih virov Vico zanimal predvsem za stebre evropske civilizacije, se pravi za kulturne oblike, ki so jih razvili Grki in Rimljani, zasledimo v spisku ajdovskih narodov predstavnike vseh dežel sveta: Kitajce, Kaldejce, Egipčane, Feničane, Perzijce, Skite, Germane in Patagonce (Indijance). S pojmom ajdovskega ljudstva potemtakem filozof ne misli samo na tiste narode, ki nastopajo v klasičnih obnavnavah evropske zgodovine. Doba velikih zemljepisnih odkritij, ki je nerazdružljivo tudi doba srečanja z drugim, nezadržno vdira v tkivo Vicovih razmišljanj v obliki poročil, pričevanj in antropoloških beležk prvih misijonarjev in svetovnih popotnikov (Trabant, 1996, 23). Geneza mišljenja in geneza sporočanja imata analogen značaj. To se dogaja na vseh koncih sveta. Iz tega je mogoče sklepati o nekaterih splošnih značilnostih, s katerimi lahko opišemo razvoj jezikovnosti.

Znakom, s katerimi so se sporazumevala ajdovska ljudstva, Vico pravi *pesniški znaki* (*caratteri poetici*). Ta pojem je povezan z etimološkim izvorom grškega izraza *poietes* (ustvarjalec, stvarnik, stvaritelj). "Pesniki", pravi Vico, "je v grščini isto kot stvarniki" (Vico, 1744, § 379). Prvi pesniki sploh ne zasnavljajo jezikov in ne uglašujejo svojih pesmi. Prvi svet ne pozna besed v običajnem smislu besede. Označevanje ni prepuščeno niti glasovom niti zvokom. Pesniški znaki so pri ajdovskih ljudstvih "hieroglifi", paradoksn pojasnjeno so to enostavne oblike zapisa, vendar ne s pisavo, so predmeti in dejanja. Osmišljanje oziroma prisojanje pomenov je osnovna značilnost človeškega bivanja, ki se začenja že s srečanjem z drugim, s tujstvom sveta. V trenutku, ko človek začenja preoblikovati ta svet v svet pomenov,

vzpostavi smisel stvari. Hieroglif, prva oblika zapisa brez pisave, osnovna možnost pozunanjenja volje in predstave, ni pretkano sredstvo, ki so ga izumili podučeni ljudje, da bi zavarovali skrivnosti vednosti, marveč je osnovna oblika sporočanja, ki je skupna vsem narodom in vsem ljudem. Sam po sebi ni stopnja izražanja, ki ga je zgodovina odvrгла v brezno pozabe. Kot semiotična možnost se je hieroglif ohranil do današnjega dne; nekateri narodi ga še vedno uporabljajo. Filologija ne zre samo v preteklost, marveč se dopolnjuje z zasnutkom antropološke vede. Geneza jezikov je avtonomna in avtohtona, samoniklost ostaja taka, čeprav se izraža v različnih oblikah in z drugačnimi sredstvi. Do kontaminacije in stika med jeziki pride v drugi fazi, ko napoči doba bojev in pomorskih potovanj.

V okviru svojega razumevanja jezikovnosti Vico razlikuje, podobno kot Rousseau (Rousseau, 1999), tri vrste jezikov, ki so neposredno povezani z zgodovinskimi obdobji ter s pravnimi institucijami in z oblikami družbenega ustroja, ki se v njih razvijajo (Vico, 1744, § 32). Prvi zgodovinski dobi – dobi bogov, v kateri je družba urejena v horde in družine v okviru teokratske skupnosti, pripada jezik bogov oziroma božanski jezik. Označevalci tega jezika so dejanja, telesa, predmeti. Drugi zgodovinski dobi, dobi junakov, v kateri je družba razdeljena na kaste, pripada junaški jezik oziroma jezik junakov. Njen politični ustreznik je aristokracija ali oligarhija. Funkcijo označevalcev imajo junaška dejanja, ki so zabeležena v grbih (*imprese*), poleg njih pa še raznovrstne primere, primerjave, metafore ter naravne lastnosti. V tretji dobi – dobi ljudi se jezik spremeni v artikulirani govor. V tej dobi nastanejo širše državne tvorbe monarhične ali demokratične vrste. Označevalci tega jezika so besede in njihovi sestavni deli, zvoki, predvsem pa črke in pismenke (*caratteri pistolari*) ter "dopisni znaki". Te tri oblike govora niso razvrščene v diahrono fenomenologijo stopenj govornice v ožjem smislu, marveč se, čeprav namigujejo na zgodovinsko sosledje, pojavijo kot sinhrona tvorba. Njihova osnova je namreč človek kot stvarnik sveta svojih pomenov in kot bitje, ki se znajde v svetu sredi hermenevtičnega kroženja smisla. Besede in podobe se presnavljajo v čiste označevalne komplekse, ki nastanejo v obliki zgodbe in postanejo ogrodje bajeslovnih pripovedi. Sami jeziki niso golo sredstvo izražanja, saj odigravajo pomembno vlogo pri oblikovanju "sveta" človeških ustanov in tudi pri "filološkem" razkrivanju zgodovine tega sveta (Vico, 1744, § 33).

Pri tem se mora raziskovalec obvarovati nekaterih osnovnih zmot, zaradi katerih lahko postane "filološka pot" skozi gozd zgodovine povsem neprehodna. Učenjaki, ki so si prizadevali najti izvor jezikov, so na primer obstali nemočni pred to nalogo, saj so jim njihovi predsodki (*boria dei dotti*, prevzetnost učenjakov) zastirali možnost, da bi spoznali neko preprosto resnico: "Filologi so prepričani, da so pri narodih najprej

nastali jeziki in šele nato črke; jeziki in črke (...) pa so se rodili kot dvojčki in skupaj shodili v vseh svojih treh oblikah" (Vico, 1744, § 33). Jezik in pisavo so tovrstni raziskovalci razumeli kot dvoje združenih stvarnosti, saj si niso mogli predstavljati možnost "nemega jezika": "Tu bomo namreč pokazali, da so na začetku vsi narodi govorili s pisanjem, saj so sprva bili nemi. 'Karakterji' pomenijo 'ideje', 'oblike', 'modele' in zagotovo so pred znaki za artikulirane glasove obstajali pesniški znaki (...) Če bi te črke predstavljale oblike artikuliranih glasov, bi poleg tega morale biti pri vseh narodih enake, tako kot so enaki artikulirani glasovi." (Vico, 1744, § 429). Telesni označevalci dobe bogov (*corpi*) omogočajo pesniško, ustvarjalno prenašanje smisla. Takšni znaki so obenem "ideje", "oblike", "modeli" (Vico, 1744, § 34); pesniški znaki (*caratteri poetici*) so označeni kot domišljjski rodovi (*generi fantastici*) ali domišljjske univerzaliije (*universali fantastici*); torej simbolne oblike, s katerimi si ljudje razlagajo zunanjo stvarnost in dogodke (Vico, 1744, § 209). V razliki med domišljjskimi univerzaliijami in razumskimi rodovi ali univerzaliijami (*generi, universali intelligibili*) ne zasledimo samo idealne časovne ločnice med dobo bogov in junakov ter dobo ljudi, marveč predvsem nasprotje med osnovnima načinoma osmišljanja sveta, med domišljjo in logiko (Verene, 1986). To nasprotje ni samo stekališče ontološkega reza, s katerim je zaznamovano filološko preiščevanje o zgodovini, marveč je tudi izvor marsikaterega nesporazuma, ki se je uveljavil v recepciji Vicove misli. Croce npr. obravnava domišljjsko univerzaliijo kot obliko pojmovne protislovnosti – *contradictio in adjecto* (Croce, 1910, 61). Pri tem se pojavlja dvom, ali ta ocena ne izhaja že spet iz prevar filološke zavesti. Na domišljjske univerzaliije pa je mogoče gledati z različnih vidikov. V osnovnem smislu je teorija domišljjske univerzaliije samosvoj opis geneze prvih oblik pojmovnosti, sveta zaznav in metaforičnih prenosov; v širšem smislu pa je tudi proučevanje občin pogojev možnosti mišljenja. Ko se sreča s tujstvom sveta, prvi človek gleda na strelo in grom kot na izraz bitja, ki ga opazuje z neba. V nebo se zazre kot v neskončno veliko telo. Nad človekom bdi ponoči in podnevi, ne da bi se mu mogel kdorkoli približati. Strela postane znamenje (*nutus*), tako da razodene neskončno, nadčloveško silo, ki ne ponuja le sledi lastne prisotnosti, marveč prodira v človeško zavest in se vtisne v spomin ljudi. Ker je pesništvo naraven odziv človeštva na tujstvo sveta, obenem pa tudi najpristnejše izročilo zgodovinskega spomina, se vsako zgodovinsko dogajanje, ki se dotakne širšega kroga ljudi ali celo duše naroda, preoblikuje v mitično pesniško pripoved.

Z druge strani pa, ko se sprašujemo o resničnosti Cassirerjeve izjave, da je "Vico utemeljil sodobno filozofijo jezika, obenem pa je osnoval povsem novo filozofijo mitologije" (Cassirer, 1961, II, 6), se moramo bržkone spomniti, da sama resnica mita postane

vprašljiva, šele ko jo prekrije resnica logosa. Občasno sta se ti dve resnici ohranjali v nekakšnem čudovitem ravnovesju, odstirali sta se ena drugi kot zrcalni sliki. Platonova teorija mita in izrekanje filozofske resnice skozi mitično preobleko sta dve od najbolj znamenitih oblik tega ravnovesja, ki se po nekakšni logiki kontrapunkta včasih, celo v spisih najzvestejših zagovornikov moči razuma, prerine na površje. Še same Descartesove *Meditacije*, ki predstavljajo pravcati spev jasnosti filozofske metode, se zibljejo v negotovosti dvoma, ki ga vpelje predstava o morebitnem resničnem ali morebitnem izmišljenem doživljanju, in včasih že podlegajo njenemu čaru. V obdobju ponovnega odkrivanja antike, za katerega so se ogrevali humanisti in predstavniki renesanse, se mit prerodi. Bajeslovne preobleke postanejo učeno sredstvo, znak kultiviranosti. Pri Vico pa je ta predstava obrnjena na glavo. Bajeslovna pripoved izhaja iz naravne nujnosti. Mit ni proizvod ali preostanek zgodovine, marveč je prvo gibalno njenega napredka. Pesniški znaki kot karakterji, s katerimi se ukvarja filologija, so torej podobni osebam, značajem (*caratteri*), ki nastopajo v komediji. Pomenljivo je, da ne gre zgolj za filozofske, marveč za pravcate "zgodovinske" like (Vico, 1744, § 34). Heraklej, eden od temeljnih znakov, ki jih Vico raziskuje v svoji pesniški gnoseologiji, je "karakter" stvarnika človeštva in človeške družbe (Vico, 1744, § 3). Jupiter je izvorni karakter božanskega, Orfej je karakter pesmi, Ahil je karakter moči junakov itn. Poosebljanje ni naključno, marveč je šifra prvih oblik spoznavanja. Domišljjski rodovi so zaradi tega tudi edina prehodna filološka pot k razumevanju pojmovnega sveta prvih ljudi. Ontogeneza in filogeneza sta v samosvojem sovisju: otroci razmišljajo tako kot prvi ljudje (Vico, 1744, § 375), saj so bili prvi ljudje vendarle "otroci nastajajočega človeštva". Za psihični svet otroka je značilna moč domišljije, ki se pri odraslem človeku postopoma izgublja. Vico pri tem opozarja: "Načelo izvora jezikov in črk zasledimo v tem, da so bili prvi poganški narodi po naravni nujnosti pesniki in so govorili v pesniškem jeziku. To odkritje, ki predstavlja glavni ključ Nove znanosti, nas je stalo nepopustljivega raziskovanja, ki zaobjema skoraj vse naše pisateljevanje, ker si je to pesniško naravo v naših uglajenih naravaš povsem nemogoče zamisliti, saj jo lahko z velikimi napori šele razumemo" (Vico, 1744, § 34). Filološko raziskovanje tu naleti na nekakšne Herkulove stebre, obenem pa ravno ta težava ponuja rešitev, ki se opira na zamisli o večnem idejnem slovarju (*dizionario mentale eterno*).

Večni slovar je zbor idej, ki zaznamujejo bistvene prehode v zgodovini človeštva. Ko na začetku druge izdaje *Nove znanosti* Vico omenja tri mesta iz prve izdelave, ki jih je po njegovem mnenju potrebno ohraniti (Vico, 1730, § 28), še posebno izstopa vrednost tretjega mesta, ki se nanaša na obči duhovni slovar (*dizionario mentale comune*). "V prvi izdaji tega dela

smo razmišljali o zamisli duhovnega slovarja, ki bi uskladil pomene različnih jezikov, in sicer tako, da bi jih navezal na skupne ideje, ki jih vsak narod razume drugače in jih zato izraža z različnimi besedami. Ta slovar uporabljamo vselej, ko razmišljamo o Novi znanosti" (Vico, 1744, § 445). Večni duhovni slovar preseva izza ostalih jezikov kot četrti jezik Nove znanosti. Njegov ustreznik, večna idejna zgodovina, namreč razgrne smisel posameznih narodnih zgodovin: "Ta slovar je potreben, da bi razumeli jezik, v katerem govori večna idealna zgodovina, po razlagi katere se v času godijo zgodovine vseh narodov. Slovar je hkrati še nujen za znanstveno utrditev avtoritete, kajti z njo so potrjeni predmeti naravnega prava in sploh vseh posameznih pravnih znanosti" (Vico, 1744, § 35). Razjasnitev tega sklopa zahteva krajši teoretični ekskurz.

Ko Vico našteva raznolike obraze svoje "nove znanosti", le-to označi kot "premišljeno politično teologijo božje previdnosti", kot "zgodovino človeških idej" in kot "filozofijo avtoritete" (Vico, 1744, § 342, § 347, § 350). Teologija, zgodovina in filozofija niso razdelki te znanosti, marveč njeni vidiki. Svojo novo vedo Vico razume tudi kot metafiziko človeškega duha in kot novo kritično veščino (*nuova arte critica; nuova scienza, o sia la metafisica; arte critica, pur metafisica*; Vico, 1744, § 348, § 350). Ta veščina terja sposobnost razbiranja nasprotij in antitez. S tem se odpira interpretacijska razsežnost obzorij zgodovine. Z druge strani igra nasprotij zahteva globljo enotnost. Sestop večne idealne zgodovine v človeško časovnost je zabeležen v razčlenjenem univerzumu pravnih znanosti. Pravo namreč z zakoni in pravili ureja oblike in načine človeškega sobivanja. S tem vzpostavlja družbo, ki je zazrta v spoštovanje pravice in resnice, pa čeprav se na začetku tega ne zaveda. Četudi so prve pravne oblike povsem nereflimirane, saj se v davnini še ni razvil smisel za univerzalnost pravice, jih metafizična prisotnost božje previdnosti vodi k uresničevanju točno določenih ciljev in posledično k razgrinjanju resnice. To Vicovo zamisel bosta v devetnajstem stoletju vsak po svoje izkoristila Michelet in Quinet. Vicovo pravo se namreč zazre v naravno pravo narodov (*jus gentium*), in sicer skozi filološko obravnavo arhetipnih predstav, ki jo Vico, tako da se prebije do substrata smiselnosti, v katerem se prepoznajo pripadniki iste družbe (*sensus communis*), razvija na podlagi večnega idejnega slovarja. Na dnu tega substrata najdemo obče smiselne sklope, ki so skupni celotnemu človeštvu. Do njih vodi indukcija iz posameznega v obče. "Ker so svet narodov ustvarili ljudje, pogledajmo torej, v čem so se le-ti strinjali in se še strinjajo: kajti to nam bo podalo univerzalna in večna (...) načela, na temelju katerih so nastali in se ohranjajo vsi narodi" (Vico, 1744, § 332). *Sensus communis* je nereflimirana sodba (*giudizio senz'alcuna riflessione*; Vico, 1744, § 142), ki jo lahko priznava najprej določena skupina ljudi, nato narod, slednjič pa vse člo-

veštvo. Iz korenin skupnih predstav se na podlagi "pesniških znakov" razraščajo podobe bajeslovnih govoric. Obči duhovni jezik (*lingua mentale comune*), se pravi jezik domišljije, se preobrazi v naravne govorice dobe ljudi in se ohranja v simbolih (Vico, 1744, § 161). Obči duhovni slovar je potemtakem leksikon osnovnih prototipov zgodovinskega delovanja. Jupiter je temelj pojma prava, je Herkulov karakter, prikazuje mitični čas nastanka kulture. Pred razlagalcem tu stojita dve možnosti: če se opredeli za interpretacijo besed tega slovarja, razgrne podlago Vicove transcendentalne filozofije (Fellmann, 1976; 1979; Otto, 1980); če pa se odloči za raziskovanje samih bajeslovnih zgodb, za vzporajanje tradicij in razlik, se duhovni slovar pokaže kot jezik zgodovine, obenem pa tudi kot zemljevid arheologije in geografije spoznavanja.

Ta dvojnost temelji na globljem razlogu. Pojem resničnega (*verum*) Vico ne povezuje izključno s storjenim (*factum*), ki vzpostavlja temelje pravnega razmišljanja, marveč tudi z gotovostjo (*certum*) filološke analize. Čeprav to zvezo Vico omenja že v delu *De antiquissima italorum sapientia*, se vanjo resneje pogloblja šele v okviru spisa *De universi juris principio et fine uno*, ki ga je mislec izdal leta 1720. Tu Vico razume gotovost kot področje resničnega (*certum est pars veri*). Pri tem še posebej izstopa razmerje med razumom in avtoriteto oziroma virom gotovosti (*ratio-auctoritas*). Če drugi del omenjenega spisa, naslovljen *De constantia jurisprudentis*, na podlagi filološke interpretacije zgodovine proučuje to razmerje, predvsem pa ga utemeljuje skozi zgodovino naravnega prava, v tretji izdaji Nove znanosti razmerje med resnico in gotovostjo pridobi še eno razsežnost. Resnica in gotovost sta žarišči razmišljanja, ki se ukvarja s celotno človeško zgodbo. Ta polarnost se zrcali v razmerju med filozofsko in filološko znanostjo, ki sta med sabo tesno povezani. Filozofija je znanost o resničnem, filologija pa je oblika vedenja, ki se ukvarja z gotovim. Ta gotovost je v najstarejših obdobjih poistovetena z domišljijско realnostjo pesniških znakov. Obzorje obeh ved ostaja zgodovina. Filologija je podlaga, ki omogoča adekvatno filozofsko osmišljanje dejstev, filozofsko stremljenje po univerzalnem (*scientia de universalibus et aeternis*) pa mora svoje oblike spoznavanja prilagajati posamičnim predmetom filološke znanosti. Usklajevanje univerzalnega in individualnega se uresničuje najprej v mitičnih podobah, v katere je vsak narod položil svojo najstarejšo zgodovino, nato pa v pravnih spomenikih, ki jih vsaka kultura na določeni stopnji razvoja pušča za sabo. Z dialektičnim približevanjem individualnega in univerzalnega, filozofije in filologije, načelo sovisnosti med resničnim in storjenim dokončno prestopi bregove, s katerimi je razmejena kartezijanska razvidnost, in se povzdigne v mogočno interpretacijo simbolnih izročil in pravne zgodovine sveta. S tem se razpre celosten pogled na človeško bivanje in delovanje, ki upošteva člove-

kovo izgrajevanje lastnega sveta, hkrati pa še vedno metafizično razume človeško zgodovino, in sicer kot prizorišče bogojavljanja. Večna idealna zgodovina je ime božje previdnosti, ki raziskujoči filološki zavesti razklene red in smisel človeške zgodovine.

SKLEPI

Vicova filologija zaobjema vse pojave, ki pripadajo zgodovinskosti človeškega bivanja. Pod tem izrazom lahko razumemo vse tisto, kar se nam kaže kot "intersubjektivni duh". Predmet filološke vede je vse, kar pripada človeku kot članu družbe in narodne skupnosti. Filolog proučuje sopripadnost jezikov in družbenih tvorb, ki se medsebojno ujemajo in osmišljajo. Jezik ima vlogo sredstva in predmeta pojasnjevanja. Moč filološkega pohoda je v sposobnosti dojetanja individualnega v luči univerzalnosti. Ta moč ima svojo preslikavo v večni idealni zgodovini, ki ponazarja svet dovršenega spomina zavesti. Večna idealna zgodovina je ime božje previdnosti, ki se pojavi tako, da razklene raziskujoči zavesti red in smisel človeške zgodovine. Ko bralec podleže čaru Vicove jezikovne fantazmagorije, izgubi tudi tisto interpretacijsko nit, ki predstavlja edino zanesljivo vodilo skozi labirint *Nove znanosti*.

Jezik kot prostor izpričevanja zgodovine namreč razklene svet resnic, ki jih je brezno časa že pogoltnilo, ali pa omogoča razbiranje ostankov, ki jih morje zgodovine občasno naplavlja na bregove sodobnosti. Nara-

tivna razsežnost resnice, razširjena na kriterij razumevanja zgodovine in jezika ne samo enega naroda, ampak celotnega človeštva, se dovrši v mogočni miselni zgradbi *Nove znanosti*. Tu se istovetenje resničnega in storjenega pretvori v samo govorico zgodovinskega. Pričevanja, običaji, zakoni in umetniške oblike, gospodarske reforme in vojni pohodi, mirovne pogodbe in družbene ureditve postanejo mejniki ustvarjanja resnice, ki je še vedno v času. Resnica je položena na vrh drugih resnic, ki jih ustvarja čas. Resnica se namreč obenem skriva v tistem jeziku, ki ga je treba še raziskati skozi filologijo, ravno zato, ker je jezik v svojih zgodovinskih premenah najzvestejši izraz temeljev človeškosti. Šele na tej topični podlagi, ki se je uresničila (*verum*) nekje v davni, kot realna podlaga pa velja še danes (*factum*), se lahko izgrajuje logično razmišljanje. Tudi oblika zgodovinskega pripovedovanja je povezana z zasnovo resnice, ki izhaja iz zgodovine kot take. Posledica tega je dejstvo, da je zgodba najbolj zanesljiva takrat, ko tisti, ki kaj stori, o tem tudi pripoveduje.

Z druge strani ontoteološki okvir metafizike tu razkaže skrajno možnost svoje interpretativne sile. Subjektivno pripovedovanje o lastnem delovanju razgrne svet intersubjektivne resnice, ki se sesede v objektivne plasti zgodovine in postane predmet filološkega raziskovanja. Od jezika, ki je sestavljen iz besed, se selimo na raven jezika, ki ga sestavljajo dejstva in ki ga besede le naknadno osmišljajo in razpirajo.

HISTORY IN WORDS. THE CONCEPT OF PHILOLOGY IN VICONIAN PHILOSOPHY

Jan BEDNARIK

University of Primorska, Science and Research Centre of Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 18
e-mail: jan.bednarich@zrs-kp.si

SUMMARY

The discussion of the question of language in all three recensions of Vico's New Science, in particular the third (1744), represents such a central and crucial chapter as to be claimed by the author himself as the "master key" to his work. The skill of philological comprehension is not limited to the discussion of language questions but also deals with various fields of man's operation and creativity, enhancing the understanding of three fundamental language systems that reflect the development of human history. In fact, the object of philological study ceases to be the language itself, becoming instead the heterogeneous speech of the world. Growing on the foundations of otherhood and signs of time, its structure is neither objective nor subjective, but inter-subjective.

In spite of the principle chronological demarcation line mirroring divine providence, languages emerge at similar times to sink into history, with the alluvia of their words flowing back to reshape the horizons of our consciousness. The play of high and low tide follows certain principles. Worlds of man's history lean on the unified genesis of thought that always appears as an experience of the otherhood and its insurmountable difference; concomitantly, it enhances various forms of the appropriation of the living and its meaning. The dictionary of eternal ideas illustrates the unity in the crowd, which modern thought cannot renounce. Thus, the philological analysis disproves the assumption of the alienation of cultural environments and builds intercultural bridges that connect with each other the most distant corners of the world.

The attempt to interpret the Viconian concept of philology, in particular the idea of the dictionary of eternal

ideas, proves that through the comprehension of the ontological connection between linguisticity and history Vico's 'new science' realizes the historical emergence of eidetic consciousness structures. Despite acquiring a variety of forms within different cultural environments, these preserve certain archetypal similarities. Linguisticity conditions the formation of political, cultural, moral, legal, symbolic-artistic and also scientific-analytic environments. Man – as a being of speech – creates the world of his meanings in individual and social senses. The primordial role of the linguistic experience is to create and expand the world and at the same time, as the presence of constructed social realities, to increasingly allot the space for linguistic expression. These concepts place Vico among the predecessors of some modern anthropologists. However, the Viconian horizon of thought remains metaphysical: the meaning of history unveiled through philology in the story of language, converts into the history of meaning.

Key words: philosophy, philology, hermeneutics, language, metaphysics

LITERATURA

- Agrimi, F. (1984):** Ontologia storica del linguaggio in Vico. V: Formigari, L. et al.: Teorie e pratiche linguistiche nell'Italia del Settecento. Bologna, Il Mulino, 37-60.
- Apel, K. O. (1975):** L'idea di lingua nella tradizione dell'Umanesimo. Da Dante a Vico. Bologna, Il Mulino.
- Auerbach, E. (1956):** Giambattista Vico e l'idea della filologia. Convivium XXIV. Firenze, 394-403.
- Auerbach, E. (1968):** Vico e il linguaggio. De homine, 27-28. Bologna, 157-169.
- Badaloni, N. (1984):** Introduzione a Vico. Roma-Bari, Laterza.
- Battistini, A. (1975):** La Dignità della Retorica. Studi su G.B. Vico. Pisa, Pacini.
- Battistini, A. (1984):** Teoria delle imprese e linguaggio iconico vichiano. Bollettino del Centro di Studi Vichiani, XIV-XV. Napoli, Bibliopolis, 149-177.
- Bednarik, J. (2002):** Vico ve besede. Phainomena, 41-42/2002, Ljubljana, Nova revija, 211-232.
- Cantelli, G. (1986):** *Mente Corpo Linguaggio*. Saggio sull'interpretazione vichiana del mito. Firenze, Sansoni.
- Cassirer, E. (1961):** Filosofia delle forme simboliche. Firenze, La Nuova Italia.
- Croce, B. (1910):** La filosofia di Giambattista Vico. Bari, Laterza.
- De Mauro, T. (1968):** Vico dalla retorica allo storicismo linguistico. La Cultura I/VI. Bologna, 127-139.
- De Sanctis (1870):** Storia della letteratura italiana. Torino, Einaudi.
- Di Cesare, D. (1986):** Sul concetto di metafora in G. B. Vico. Bollettino del Centro di Studi Vichiani, XVI/86. Napoli, Bibliopolis, 325-334.
- Di Cesare, D. (1992):** Parola, logos, dabar: linguaggio e verità nella filosofia di Vico. Bollettino del Centro di Studi Vichiani, XXII-XXIII/92-93. Napoli, Bibliopolis, 251-287.
- Di Luzio, A. (1983):** Zur Bedeutung von Vicos Neuer Wissenschaft für die Sprachwissenschaft. V: Allgemeine Sprachwissenschaft, Sprachtypologie und Textlinguistik. Tübingen, Universität Tübingen, 221-235.
- Fellmann, F. (1976):** Das Vico-Axiom: Der Mensch macht die Geschichte. Freiburg – München, Alber.
- Fellmann, F. (1979):** Ist Vicos 'Neue Wissenschaft' Transzendentalphilosophie? Archiv für Geschichte der Philosophie, 61/1979. Hamburg, De Gruyter, 68-76.
- Gadamer, H. G. (1960):** Wahrheit und Methode. Tübingen, Mohr.
- Grassi, E. (1980):** Rhetoric and Philosophy. Pennsylvania, Pennsylvania University Press.
- Grassi, E. (1990):** Vico and Humanism. Essays on Vico, Heidegger and Rhetoric. Bern – Frankfurt am Main – New York – Paris, Lang.
- Modica, G. (1986):** Sulla fondazione del linguaggio in Vico. Bollettino del Centro di Studi Vichiani, XVI/1986. Napoli, Bibliopolis, 325-344.
- Modica, G. (1995):** Oltre la filosofia del linguaggio. Sul rapporto vichiano tra logos e mythos. V: Jürgen Trabant (ed.): Vico und die Zeichen. Tübingen, Narr Verlag, 157-177.
- Mooney, M. (1985):** Vico in the Tradition of Rhetoric. Princeton, Princeton University Press.
- Nencioni, G. (1985):** Corso e ricorso linguistico nella "Scienza Nuova". Bollettino del Centro di Studi Vichiani, XIV-XV/1984-85. Napoli, Bibliopolis, 39-62.
- Otto, S. (1980):** Vico als Transzendentalphilosoph. Archiv für Geschichte der Philosophie, 62/1980. Hamburg, De Gruyter, 67-79.
- Pagliari, A. (1961):** Altri Saggi di Critica Semantica. Messina – Firenze, D'Anna.
- Papini, M. (1984):** Il geroglifico della storia. Significato e funzione della dipintura nella "Scienza nuova" di G. B. Vico. Diptychum vicianum, I. Bologna, Cappelli.
- Papini, M. (1984):** Arbor humanae linguae. L'etimologico di G. B. Vico come chiave ermeneutica della storia del mondo. Diptychum vicianum, II. Bologna, Cappelli.
- Rousseau, J. J. (1999):** Eseg o izvoru jezikov. Ljubljana, Krtina.
- Vico, G. B. (1725):** Scienza Nuova prima. V: Nicolini, F. (ed.): Opere, 1914-1941. Bari, Laterza.
- Vico, G. B. (1730):** Scienza Nuova seconda. V: Nicolini, F. (ed.): Opere, 1914-1941. Bari, Laterza.
- Vico, G. B. (1744):** Scienza Nuova terza. V: Nicolini, F. (ed.): Opere, 1914-1941. Bari, Laterza.